

Horyna, Břetislav

Ale vždyť to přece jsou filosofové...

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická. 2005, vol. 54, iss. B52, pp. [15]-24

ISBN 80-210-3756-3

ISSN 0231-7664

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107109>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

BŘETISLAV HORYNA

ALE VŽDYŽ TO PŘECE JSOU FILOSOFOVÉ...

Lidé jsou omylní. Také filosofové jsou omylní, zejména proto, že alespoň někteří ještě zůstali lidmi. Rozdíl mezi filozofy a lidmi, kteří s filozofií nepřicházejí do styku, spočívá v tom, že filozofové si ze své omylnosti udělali živnost. Filozofové diskutují a domnívají se přitom, že o problémech, které čekají na objevná řešení, filozofy předložená k použití a ostatními pro naprostou nepoužitelnost opět zavržená. Předpokladem diskuse mezi filozofy je to, že jsou téhož názoru. Kdyby nebyli, nepromluvili by spolu. Protože ale profesní hrdost a charakteristická mužská ješitnost (za filozofy se totiž považují vesměs pouze muži, což by mohlo být za jistých okolností vykládáno jako příznak rozumové retardace) kážou, aby si každý z nich myslel či alespoň říkal něco jiného (čímž je doložena jejich individuální nezaměnitelnost, v praktických souvislostech chápaná a prosazovaná jako individuální nepostradatelnost), mohou být téhož názoru jediné ohledně své omylnosti.

Pokud hájí filozof stanovisko neomylnosti, přestává být filozofem a stává se evolučním ontologem. Také s touto okolností musíme počítat, pokud jsme pochopili, že i pro filozofii je štěstím nikoli to, že všechno jde dobře, ale že ne všechno jde špatně. Proto mají filozofové rádi pohyb, i když zpravidla k ničemu nevede; nikoli pohyb fyzický, ale myšlenkový. Atlet na běžecké dráze vyráží z bodu A kvůli tomu, aby se dostal co nejrychleji do bodu A. Filozof v diskusi vyráží, aniž by věděl odkud, kvůli tomu, aby dospěl do stejných konců, o nichž neví, kde vlastně jsou. Vzácné na tomto jevu je to, že se stále znovu vrací; slunko je dobré proto, že vychází každý den, vrací se znovu a znovu, a nikdo ho kvůli tomu nekritizuje ani o něm netvrdí, že je v krizi. Filozofové se pouštějí do svých diskusí slunko od slunka a jsou za to kritizováni neustále, ačkoli často třeba jen kvůli tomu, že se ani ti největší z nich neubrání tu a tam nějaké té blbosti, že nejspokojenější jsou lidé, které jejich vliv nezasáhl nebo že se dokáží do filozofie skutečně zamilovat, což je uvěřitelné téměř tak, jako že se ženy zamilují do svých mužů.

Nikdo nevidí, že filozofové voní celý život k tesknostám všude tam, kde narostly a že najít v tomto světě záhumenek, kde by ještě nevykvetly, je nadlidský výkon.

Protože pořád mluví, vypadají filosofové trochu osaměle. Po pravdě řečeno, jsou umluvení a osamělí a sdružují se ne proto, aby prožívali společnou radost, ale proto, že je spojuje společný strach. Za něj si však mohou sami: mezi slunka východem a slunka západem je krátký, všem srozumitelný a zpravidla jeden den trvající interval, s kterým se dá docela dobře žít. Mezi začátkem a koncem filosofické diskuse, zvláště je-li zachycená na papíře v podobě samomluvy, pro niž se vžilo označení filosofické dílo, by měl být interval co nejkratší, aby se s filosofií vůbec dalo přežít. Není takový, naopak se prodlužuje zpravidla nad míru snesitelnosti s tím důsledkem, že filosof zůstává sám a opuštěn s řídkým deštěm svých myšlenek, který nebere konce. Kdo by to s ním také vydržel a proč – cena života se přece nezakládá v tom, co nám filosof předkládá k užívání s přesvědčením, že lze vnést do člověka myšlenky, které v něm nejsou. Otevřít filosofická díla je začasť lepší než návštěva očního lékaře; těch šupin, co spadnou z očí, by se jeden nedočítal. Podílet se na diskusi filosofů je jako chodit průchozím dvorem a odkládat tam iluze. Filosofové mluví a nic nezůstává, kromě iluzí ve dvorech, do nichž občas někdo zabloudí. To není úplně špatná situace; připočteme-li k tomu, že filosof filosofovi oko nevyklovne, byť je rád, když to udělá někdo za něj, není život mezi nimi zcela k zahzení.

Za několik málo let mi bude padesát. Tolik bylo (s mírnými odchylkami) mým učitelům, když jsem studoval a které dnes připomínám. Celý život jsem od doby, kdy jsem začal rozum brát, prožil mezi filosofy. V důsledku toho nepoznám, kdo je blázen, kdo dítě, kdo básník, kdo podvodník a kdo filosof. Hodně mě toho tlačí v žaludku a už dlouho se neptám, zda jsem spokojený nebo dokonce šťastný, protože mě naučili, že v okamžiku položení takové otázky jím přestanu být. Vůbec se také nechci ptát, kam a proč se za tu dobu pohnula filosofie, co přinesla – musel bych říci, že nikam a nic. Jak patrně, život mezi filosofy chce své, už jenom pro neustálý boj s obavou, že by jeho smysl mohl opravdu spočívat v práci. Avšak naopak zase hodně dává, například humor jako životní úspěch, ovšem za předpokladu, že člověk neposlechne rady, které mu filosofové vroucně poskytují. Bohužel jsem některé rady některých filosofů poslechl. Když jsem zjistil, že za nimi stála nejspíš cynická zlomyslnost, bylo už pozdě. A tak dnes jako učitel filosofie vzpomínám na učitele filosofie, mluvím, stejně jako mluvili oni, zbavuji se iluzí stejným striptýzem, jakým bez všeho pohoršení prošli i oni, a hlavně začínám stejně jako oni tušit, že atlet, na kterého čeká jeho spolehlivý bod A, ať již poběží rychle nebo ještě rychleji, je pro filosofii záviděníhodná postava.

Cestování dějinami filosofie učí nestoudnosti

Známé moudro, o němž již nevím, kdo ho řekl, praví, že dějiny jsou souhrn událostí, kterým se dalo docela dobře vyhnout. O dějinách filosofie to platí dvojnásob. Stačilo, aby několik desítek rodičovských párů mělo pevnější vůli nebo tvrdší ruku a přimělo svou ratolest věnovat se něčemu výnosnějšímu než filosofii. Z jistého hlediska jsou dějiny filosofie pouze přehledem rodičovské nedbalosti; nevěřím příliš v předurčenost a v osudovou přitažlivost, s níž filosofie vtáhla do

svých tenat nedospělé mládence, jimž ještě nebylo třicet a tudíž, jak dnes bezpečně víme, nemohli mít dost rozumu. Spíše věřím v pořádný výprask, který by z nich udělal řádné občany, úředníky, bankéře, obchodníky s bavlnou nebo s otroky, případně, kdyby jejich potřeba mluvit byla vskutku nepotlačitelná, misionáře. Filosof je v jádru výlupek zanedbání povinné rodičovské péče.

A tak máme dějiny filosofie zalidněné postavami a postavičkami, které tam vůbec nemusely být. Jsou zaplněné jejich příběhy, které si ve vsí občanské počestnosti mohly prožívat samy pro sebe, aniž bychom byli nuceni k jejich stonásobnému znovuprožívání, hermeneutickému *Nacherleben*, které podnikáme jenom proto, abychom si něco z nich zapamatovali a mohli o tom vyprávět dalším zájemcům ochotným sednout nám na vějičku. Nemálo však na tom, že se příběhy pouze opětovně prožívají v domnění, že vydají něco tajuplného nebo aspoň důležitého; mezi učiteli filosofie se najdou i takoví, kteří si životní příběhy svých hrdinů doplňují, vdechují jim nový duch, dobarvují je a tím je domněle zživotňují a přibližují modernímu čtenáři, o němž sice tuší, že si to nezaslouží, ale stejně jim to nedá.

Jedním z takových byl Jiří Cetl, učitel, kterého jsem měl v opravdové úctě, vzdělaný noblesní člověk, jenž okouzloval tím, že na rozdíl od jiných nestárl k opatrnosti, ale k moudrosti. Nemyslím, že jsem mu jako student mohl rozumět, tak jako troska neporozumí trosce, dokud se jí sama nestane. Mohl jsem ho jenom obdivovat, což se nejčastěji (taky jsem jako student chtěl být autentický a originální) projevovalo tím, že jsem se stavěl do opozice. Registroval to, ale teprve mnohem později mně začalo být jasné, jakou z toho měl legraci. Když přednášíte estetiku a na příkladech z Lunačarského mezi řádky ukazujete, jak protismyslné jsou některé postoje marxisticko-leninské estetiky, a proti vám se postaví rozvášněný student, který chce mermomocí ukázat, že některé závěry marxisticko-leninské estetiky ukazované na příkladu Lunačarského jsou protismyslné, pak nemůžete udělat nic jiného, než vystoupení takového osla uvítat a začít s ním diskutovat. Během diskuse se totiž ukáže nejenom tomuto vřešticímu buranovi, ale i ostatním (většinou spícím) pannám a mládencům, že některé závěry marxisticko-leninské estetiky ukazované na příkladu Lunačarského jsou skutečně protismyslné.

Bylo by zbytečné a hloupé brát něco zpátky, kdyby ještě Jiří Cetl žil. Patřilo to k věku a ke koloritu doby, která přinášela ledacos. Třeba i to, že když se jeden docent přes obor zvaný vědecký komunismus začal dožadovat vyloučení některých studentů ze studia kvůli nekázni na svých přednáškách a hlasitým projevům pohrdání, vyžádal si Cetl audienci u děkana fakulty a celá rádoby aféra rychle utichla. Co se přesně tehdy odehrálo, nevím dodnes; jen jsem se po několika letech dozvěděl, že se vyjádřil v tom smyslu, že si kvůli komusi, kdo neumí ani zaujmout na přednáškách, nenechá vyloučit ze studia nejlepší studenty. Tehdy mi vůbec nedocházelo, co se stalo, a všechno jsem považoval za samozřejmé vítězství pravdy a spravedlnosti. Nijak mě nenapadlo, že nebýt Cetlova zásahu, mohl jsem po roce 1989 vystupovat jako vševědoucí nedostudovaný disident.

Co všechno Cetl zná a čím se zabývá, jsem začal zjišťovat až po absolvování fakulty, když jsem se sám začal některým věcem věnovat s poněkud větším než

jen studentským nasazením. Byla to hlavně filosofická antropologie a její němečtí představitelé, jejichž prostřednictvím jsme se hodně sblížili. Byl to asi Cetlův koníček, který si nechával pro sebe a svou potěchu. Nepamatuji, že by kdy filosofickou antropologii přednášel, ale občas mě rád a velmi zasvěceně zpovídal, jak to dělám já. A tak jsme přetrásali nejčastěji Schellera, Plessnera, Gehlena a další z okruhu moderních antropologů, což bylo pořád lepší, než mluvit o některých živých. Ne že by Cetl na toto téma nepromluvil, nakonec byl taky jenom člověk a vydržel všechno, čeho jsou schopni na jednu chodbu nakupejí filosofové, by bylo nelidské. Ctil ale pravidlo, které mnohdy není snadné respektovat: i když může mít člověk výhrady vůči posádce, nepotopí kvůli tomu loď. Zmíněná zásada měla i širší souvislosti, mimo jiné, také její zásluhou se mu podařilo (jistě spolu s ostatními) udržet katedru filosofie při životě a zachovat její kontinuitu. Ve srovnání třeba s univerzitou v Olomouci, kde byla katedra filosofie jednoduše zrušena a její místo zaujal na desetiletí ústav marxismu-leninismu, to nebyl zanedbatelný výkon.

Za jednu věc však musí na Cetlovu hlavu padnout tvrdá a rozhodná kritika, o níž nelze ani tvrdit, že by byla přátelská. Není přátelská, protože jsou meze, jež není možné překračovat, aniž by na sebe člověk nepřivolal spravedlivý hněv. Tady prostě jde o věc, kdy se Cetlův skutečný, nepřibarvovaný zjev přestal podobat portrétu malovanému vděčným studentem, kdy vystoupil ze své aureoly a ukázal pro mnohé nečekanou tvář. Budu adresný: běží o neuctivou, pomlouvačnou mystifikaci, hodnou investigativních žurnalistů ochraňujících v Mladé frontě dnes svobodu slova, s níž se Cetl vyjádřil o Immanuelu Kantovi. Nemám nic proti tomu, když líčil Hegela jako opilce, který pil holbu za holbou proháněje přitom absolutního ducha všemi jenskými pivnicemi, když o Tübingen psal jako o Tubinkách a ještě to vkládal do úst Schellingovi, a dokonce mě potěší, vypráví-li o trapném konci Descartesova pokusu sjednotit své dvě substance také v životě. Co však nelze přejít, je veřejné šíření zkazky, již nelze označit jinak než jako lživou: Kant, považte, prý býval návštěvníkem královeckých nevěstinců. Takto hovořit o Kantovi je rovno historikovu spuštění mravů, s nímž prosycuje dějiny filosofie nestoudnostmi a mne si rukama nad zkřiveným obrazem velikána. Protože je zjevnou nepravdou, co Cetl o Kantovi rozšířil, která je dokázána tím, že Kant ve skutečnosti nikdy do nevěstinců nechodil, poněvadž o tom v žádném z jeho spisů, jež obsahují pouze čistou pravdu, nenacházíme ani nejmenší zmínky, nezbyvá než vyjádřit naději, že Cetlovi nikdo neuvěří (divadelnickou šmíru, která se vyžívá v podobných lovech senzací, nepočítám) a naopak bude dějinami spravedlivě odsouzen. Je téměř jisté, že tyto instituce vyhledávali lidé, kteří se kolem Kanta pohybovali, ať již svatouškovský Knutzen (však taky brzo umřel) nebo neuměle přísný oponent Kantovy disertace Lambert, který Královec pocítil návštěvou roku 1770 a pozdržel začátek Kantovy obhajoby, neboť nikdo nevěděl, v kterém z těchto zařízení zaspal a kde ho hledat. Historická pravda je ale taková, že Kant, prosím pěkně, Kant ne. Nechodil a ani se nechystal, tuto ani jinou sobotu. Cetl nebyl z lidí, který by k tomuto poznání nedokázal dospět, kdyby se býval víc snažil.

Je škoda, že si Cetl tak hrubě pokazil bezmála dokonalý obraz, jenž po něm

zůstal ve vzpomínkách pamětníků. S jakým zdánlivým porozuměním a skoro soucitem pronáší svá falešná, ale skutečně falešná slůvka o Kantovi. Dvě nejobpornější věci na světě jsou soucit a nepovedené historky o Kantovi. Spojí-li se do jednoho, nelze již nic dodat: k Cetlově protikantovskému nevkusu se dá pouze ironicky mlčet.

Cestování dějinami filosofie učí zastírat své zmatky

Jiří Gabriel nikdy nebyl vedoucím katedry filosofie. Alespoň ne oficiálně jmenovaným vedoucím. Řídil se patrně životní moudrostí, která říká o manželství, že je radostí na měsíc, ale starostí na celý život, a *per analogiam* ji vztahoval též na své pracoviště. Jako snad vždy je i v tomto nutné dát Jiřímu za pravdu: vedení intelektuální oázy zalidněné tvory činnými ve filosofii představuje úkol, který není pro každého. Jiří Gabriel je na takovou práci příliš zdvořilý, což znamená, že vybírá dokonce i mezi vlastními myšlenkami. Kde jsou jiní rádi, že se nějaká vůbec dostavila, či dokonce překvapení, že takový úkaz může ještě nastat, zůstává Jiří výběravou osobou.

Dosahuje tím dvojího efektu: kromě toho, že jde ostatním na nervy, je také dokáže přimět, aby byli tak bystří a odhalili v této vybíravosti jeho genialitu a ještě se mu za to obdivovali. Díky tomu, ač mu celý život nešla příliš karta, sehrál s ní dobrou hru, jejíž součástí bylo i to, že vlastně neustále vedl katedru. Nejoblíbenější způsob, který při tom používal, byla (a mnohdy mám dojem, že dodnes je) nonverbální komunikace. Nemusí příliš mluvit; stačí kupříkladu sledovat, jak pohybuje sklenicemi naplněnými různými nápoji po stole a jaké imaginární obrazce tím vytváří, aby člověk pochopil, co má a co nemá šanci na prosazení. Asi by si dobře rozuměl se šamany, kteří chápou přírodu tak dobře, že ji nakonec přimějí, aby udělala, co chtějí: konec konců, je taky ateista.

Zkušenosti s Jiřím Gabrielem jsou nesnadno sdělitelné, protože vyžadují značnou míru osobního předporozumění, a již vůbec nejsou přenosné. Mít s ním zkušenost je výsada a jsem rád, že se mi jí dostalo. Nejlépe se o Jiřím Gabrielovi mluví v přirovnáních. Lze o něm říci, že je jako veverka, ne však proto, že by byl nějak mimořádně skočný, ale proto, že veverky si na zimu zahrabávají až desetkrát víc oříšků, než mohou spotřebovat. U Gabriela jsou takovými oříšky jeho nápady, myšlenky, invence. Nevím, kde je má poschovávávané a kolik let tuhle formu hamižnosti pěstoval, ale fakt je, že jich má vždy po ruce ne jednu, ale hned několik. Poněvadž se občas některé vzájemně příliš neshodují, vyvolá Jiří tu a tam lehký komunikační šum a pak se tváří zkroušeně, i když pochybnost o jeho upřímné lítosti nad chaosem, který způsobil, je zcela na místě.

Také se ale dá přirovnat k mléčnému zubu: uměl vypadnout včas a udělat místo nástupci, což je životní problém, který nezvládli a ještě nezvládnou mnozí další, byť vzdělaní stejně jako Jiří Gabriel jak v logice, tak historii lidského myšlení. Zařadil se tím k velkým lidem, přes které my, povahy tvořící většinu, nevidíme, a proto se na ně oprávněně zlobíme. Copak mu asi bránilo držet se dál jako klíště svého místa, prokrmovat svou nenahraditelnost, opakovat stále totéž,

protože víc už by si nepamatoval, neodpovídat na otázky, protože by už nic neslyšel, nechat se vynášet do schodů, protože by už netrefil do správné posluchárny, a přitom všem přihlížet, jak z fakulty odcházejí nejnadanější mladí doktoři, pro které není místo? Nic, kromě jeho odvahy, s jejímž přičiněním uměl jak zestárnout, tak zmoudřet. Ve filosofii, ale řekl bych, že nejenom v ní, je velká nouze o ty, kterým se podařilo obojí současně.

Před zhruba pětadvaceti lety, kdy jsem chodil k Jiřímu Gabrielovi na přednášky, bych ale možná použil i jiná přirovnání. Bývaly dny, kdy připomínal koráb, jehož kormidlo vyhlásilo boj za nezávislost, začalo vést vlastní politiku a nechalo koráb úplně na holičkách. Vzpomínám-li na své skutečné učitele a nikoli zaměstnance ústavů marxismu-leninismu, k jejichž projevům vůči studentům nebylo a není co dodat, tvořil Jiří Gabriel naprostý unikát v tom, jak se občas dokázal během prvních pěti vět přednášky tak dokonale zamotat do vlastních připomínek k tomu, co měl na mysli, ale ještě to nestihl vyslovit, natož pak vysvětlit, že probouzel nelíčený studentský zájem. Čím byl zájem nelíčenější a ticho užaslejší, tím podrobnější připomínky pronášel Gabriel k vlastním připomínkám k tomu, co chtěl říci, ale neřekl, až posléze spíše jen vyřázel výzvy, jež nás, notně zpitomělé studentstvo, přesvědčovaly, že tomu vlastně rozumíme. I tady ale Gabriel dokázal uznamenat čas, a tak několik přednášek skončilo přibližně po dvaceti minutách, řečeno šachovou terminologií patem.

Zajímavé bylo sledovat, že toto zjevně rozumové odhodlání domotat posluchačům hlavy a dovést je k poznání, že jsou věci, kterým snad ani nelze rozumět, pokud předtím člověk úplně nezblbne, se aktivně projevovalo pouze v hodinách tzv. vědeckého ateismu, který tehdy patřil do osnov výuky, nikdy ne na přednáškách z české filosofie. Tam byl naopak jako pokropený živou vodou, jiskrný, hovorný, někdy se zdálo, že snad i trochu nadšený, a také psal na tabuli, což bych nezmiňoval, kdyby tak nečinil podle potřeby v latině. Pokud si dobře vzpomínám, byl to jediný učitel, od něhož jsem za celou dobu studia slyšel latinské výrazy, byť v názvech starých knih českých autorů. Psát na tabuli je nebezpečná činnost, člověk při ní většinou zkazí, co se jen dá, ale Gabriel, šlo-li mu o českou filosofii, toto riziko podstupoval. Nepochopitelné, nedocenitelné, ale pravdivé.

Jisté výpadky během vědeckoateistických přednášek nám Gabriel vynahrzoval při několikadenních výletech, pro něž se rychle vžilo označení vědeckoateistické exkurze. Protože Gabriel, jak jsem již zmiňoval, katedru v zásadě řídil, také vedl, organizoval, plánoval, zahajoval a ukončoval tyto památné akce, jejichž zejména ateistická náplň spočívala v tom, že jsme bez mrknutí oka míjeli všemožné památníky dělnického hnutí a jiné obvyklé cíle mládežnického vzdělávání a místo toho jsme vymetli kdejaký kostel, navštívili nejrůznější hřbitovy a hřbitůvky, kde ležel nějaký nebožtík spojený s dějinami české filosofie nebo kultury, obešli křtitelnice, v nichž kdysi zmáčeli některého z českých (samozřejmě buržoazních) filosofů a k tomu všemu jsme poslouchali náhle zcela zasvěcené Gabrielovy výklady. Osobně se pro mě tyto exkurze pojí s rostoucím vědomím, že pro filosofii je potřeba znát mnohem víc, než jsem si tehdy myslel, a hlavně mnoho jiného, než co jsem si myslel.

Zvláštností, která zřejmě souvisí s osobnostními charakteristikami Jiřího Ga-

briela a které z něj (a tím pádem i z nás) dělaly cestovatele výrazně podivínského, byl výběr míst, na něž nás vodil. Pokud to bylo pracoviště výpravčího, kde jsme přes hodinu hleděli na blikající tabuli se světýlky, jejichž barvu jsem kvůli své barvosleposti nerozeznával, a čekali, až do nádraží dorazí k nesmírnému Gabrielovu nadšení opravdu ten vlak, jenž někde na té tabuli celou dobu problikával, ještě to šlo. Rovněž procházku nitrem elektrárny, kde všechny klaustrofobní náтуры se mnou na čele trpěly jako zvěř, aniž by se dočkaly Gabrielova slitování, jsem nakonec přežil. I do koncentráku jsem byl zavlčen, na což se zvláště zavrženíhodnou škodolibostí dodnes vzpomíná Jirkův dobrý kamarád, tehdy ještě brněnský, dnes již olomoucký logik Jan Štěpán. Vrchol však nastal, když jsme byli navlečeni do hornických oblečků a spuštěni na dno nechutné propasti, zvané tehdy Důl československé mládeže ve Stonavě, kde nás místní a z podobných exkurzí trochu rozmrzelí permoníci donutili šlapat až kamsi na konec podzemí, abychom spatřili několik lidí, kteří tam navzdory všem fyzikálním a biologickým zákonům dokázali sbíječkami tlouci do okolních stěn, z nichž padal prach a uhlí. Došli jsme pouze do rubání a zpět, ale když nás opět vyvezli na světlo boží, v což jsem již ani nedoufal, přetrvával ve mně ještě hodnou chvíli pocit, že jsem rubal snad již stříbro v Kutné Hoře. Poté jsem se Gabriela zeptal, proč toto utrpení, připomněl jsem, že sice jako studenti někdy lajdačíme, nejvychovanější taky nejsme, že to všechno uznávám, ale že by snad přece jen mohly platit nějaké meze lidskosti a humanismu, k němuž jsme vychováváni. Odpověď mi utkvěla v paměti: prý to máme jako zkušenost, jak se chovat, abychom neskončili právě tady. Výuka filosofie měla ve své době někdy prazvláštní praktické přínaléžitosti, jimž ovšem nelze upřít značné působení.

Zvláštní kapitolu vzpomínání na Jiřího Gabriela představuje náš společný asi půldruhaměsíční pobyt v tehdejší sovětské svazové republice Gruzii. V roce 1981 byly poprvé navázány kontakty mezi naší katedrou a katedrou univerzity v Tbilisi, které získaly podobu výměnných pobytů – oni tady, my tam. My studenti jsme tam byli posláni za odměnu, Jiří Gabriel jel zřejmě proto, že nebyl vedoucí katedry, a tudíž vedl i tuto výpravu. Za odměnu do brežněvského SSSR, i když do jeho exotické části – větší pošetilost už snad ani nebylo možné vymyslet. Kraj, lid a jeho zvyky byly rázovité, Středoevropani zažívali různá kulturní překvapení a rovněž náhlé souběhy psychosomatických tenzí, které se dostavovaly bez varování a v libovolnou denní či noční dobu, aniž by se daly odbýt. Rychle se rozkládající morálku mužstva dokázal udržet na výši právě Jiří Gabriel. Hned poté, co vystoupil z letadla a znovu se mu vrátila odvaha k životu (během letecké přepravy připomínal barvou i hybností nejvíc ze všeho vápencovou fosilii), začal ji dodávat i nám, řka, že jako reprezentanti západní civilizace nemůžeme utéci jen kvůli několika blechám, trošce nevolnosti, zvýšené teplotě nebo břišnímu tyfu. Naopak je na nás, abychom ukázali, co v nás je. Nenapravitelný osvícenec! Navěky si bude myslet, že kvalita prožívaného dramatu je současně kvalitou idejí. V Gruzii tomu tak rozhodně nebylo a Jiří to nakonec zjistil sám, protože pochopitelně došlo i na něj, tak jako na nás všechny. Víc je zbytečné o společných zážitcích mluvit; když jsem se vrátil, vážil jsem asi padesát kilo, ale nesrovnatelně víc vážilo poznání, že Jiří není jenom učitel, který zasluhuje

respekt, ale hlavně člověk, kterého není možné nemít rád.

Na tomto vztahu se dodnes nic nezměnilo. Jiří Gabriel je spisovatel, který vydává své krásné knížky soukromě v počtu tří kusů, protože ho těší psát, ale vůbec ho netěší představa, že by to někdo četl. Jiří Gabriel ví, že filosofové tvrdí pošetilosti, ale umí se utěšit tím, že svět, o němž je tvrdí, je ještě pošetilejší. Jiří Gabriel nejčastěji říká, že už nemá co říkat, ale říká to tak, že je vlastně nemožné nějak ho umlčet. Jiří Gabriel je boží dítě, které věří v existenci české filosofie a v to, že lidé by mohli být lepší, než jsou, kdyby jen trochu chtěli. Nedá si to vyvrátit, protože není člověk bez principů a bez vůle a své dobré vlastností nerozděluje na ty pro sebe a na ty pro druhé. Někdy člověk zapomene deset lidí dřív než jednoho. Jiří patří k těm nezapomenutelným.

Cestování dějinami filosofie učí odvaze

Karel Hlavoň musí být nutně odvážný člověk, protože způsob jeho výuky dějin filosofie, zejména německé, již z důvodů, které zná jen on sám, říkal klasická, byl odvážný. Základem tohoto způsobu bylo potlačení smyslu pro detail, neochota zdržovat se malichernostmi, které by mohly případně způsobit komplikace, praktické popření předsudků těch zpozdilců, kteří se při výkladu zbaběle skrývají za přečtená díla interpretovaných filosofů a schopnost vystupovat s velkým přehledem – tak velkým, že v něm občas zanikly i věci jinak nepřehlédnutelné. Karel Hlavoň je dokladem toho, že žádný učitel nemůže ztroskotat na tom, jak vychází se svými vědomostmi, ale jen na tom, jak vychází se svými posluchači. A s těmi vycházel rozhodně dobře. Tím, čím v mnohých probouzel zásadní sympatie, byl jeho těžký nikotinismus, který ho nutil dělat při přednáškách poměrně často přestávky.

V těch letech, kdy jsem studoval, bylo kuřáctví silně rozšířeným, téměř neodmyslitelným jevem, propadli mu nejen všichni učitelé katedry (až na Jiřího Gabriela i ti, či spíše ty, do nichž by to dneska nikdo neřekl), ale bezmála také všichni studující. O přestávkách při Karlových přednáškách si ovšem často zapalovali rovněž posluchači, kteří jinak nekouřili, aby se vyrovnali nám ostatním ve schopnosti vyrovnávat se s událostmi, neboť my pravidelní kuřáci jsme se vyrovnávali podstatně lépe se vším, co na nás přicházelo. Odvaha Karla Hlavoně nás tak vedla k vnitřní vyrovnanosti, byť dosahované za značných finančních újem a silných redukcí (tehdy vypláceného) prospěchového stipendia (Startky za čtyři peníze a někdy člověk spotřeboval i tři krabičky).

S cigaretami se pojí rovněž patrně nejznámější počín Karlovy praktické filosofie. Při jedné z již zmiňovaných exkurzí seděla večer skupina studentů se svými pedagogy v restauračním zařízení (co by bylo cestování bez hospod, zvláště když vás někdo protahuje doly, hřbitovy a elektrárnami a soustavně se dožaduje pozornosti) a vedla, jak je zvykem mezi filosofy, učené řeči o hlubokých problémech v ještě hlubších knihách či dokonce nejhlubších životních krizích. Hlavoň se během diskuse rozohňoval jak tím, co říkal sám, tak i tvrzeními svých oponentů (tehdy je ještě slyšel, tudíž ho mohly rozvášnit; dnes se sice

rozohňuje taky, ale již jen tím, co sám vytrvale opakuje, protože jiné už neslyší), až posléze sáhl do náprsní kapsy pro cigaretu (aby si připálil, nikoli proto, aby nabídl nám ostatním – takových nepředložeností se nedopouštěl nikdy). V tu chvíli však, plně uchvácen diskusí, povolil ve své pozornosti a místo krabičky cigaret vytáhl krabičku se zcela jiným obsahem. Jak byl zvyklý mávat při polemice cigaretou jak americký herec vztyčeným ukazovákem, aby dodal váhu svým argumentům, po jistou dobu, která se pro spolubesedníky pomalu měnila ve věčnost, mával kolem sebe i touto krabičkou. Pravda, její obsah též slouží při komunikaci, bylo po dvaadvacáté hodině a nebyli jsme již děti. Karlova odvaha ale byla zdrcující: když zjistil, co třímá, ujistil všechny se smíchem, že to se kouřit nedá (dál tuto myšlenku nerozvíjel, ačkoli se to zjevně nabízí), a vytáhl tentokrát skutečně cigaretu. Seděl jsem tehdy co mladý muž, hleděl na muže staršího a přemýšlel ve velmi obstarožních myšlenkách.

Karel Hlavoněk měl vůbec zvláštní talent připravovat lidem překvapení hraničící se šokem. Uplatňoval ho s oblibou při výuce. Utkvělo mi v paměti, jak někdy v druhém ročníku mého studia, tedy v době, kdy člověk ještě hodně věcem věří, zvláště pokud je slyší od kapacit, které mu je přednášejí, napsal na tabuli: já klade já, já klade nejá, já klade nejá skrze já. První chvíli jsem se domníval, že na katedře došlo ke spiknutí a moci se chopili kabbalisté, chiromanti, ilumináti nebo buddhističtí básníci a s marxismem je definitivně ámen. Něco takového jsem v životě neslyšel a nevěřil bych, že to může být slovo filosofa. Karel nás o tom rovněž nijak detailně nepřesvědčoval, pouze oznámil, že to je Fichteho triáda. Tím mi nesmírně pomohl: když se mi opět podařilo vrátit svou spadlou dolní čelist do původní polohy, na místě jsem se rozhodl, že toto tedy nikdy. Trvalo mně dalších snad patnáct roků, než jsem se odvážil otevřít Fichteho *Vědosloví*. Dnes je přednáším, ale vždycky, když se dostaneme k přehledu nejvyšších zásad teoretického vědosloví a jsem nucen říci přibližně totéž, co tehdy Karel, zatrne mi při představě, co asi cítí ti nešťastníci v lavicích a v kolika z nich jsem právě probudil pevné rozhodnutí, že tohle nikdy.

Větší legrace bývala na přednáškách z etiky, jíž se Karel věnoval stejně jako mnoha jiným oborům. Nevím proč, ale tento znalec Hartmanna, různých protestantských etiků a dalších osobností si pro přednášky vybral Drobnického *Pojem morálky* a držel se ho celý rok. Soudy nad tímto autorem bych raději přenechal Karlovu nástupci na místě brněnského dvorního etika, když jsem si ale dával během přednášek dohromady to, co slyším, s tím, co si myslím, vycházelo mně z toho, že jeden z nás dvou zapomněl na dobré vychování. Vypadalo to, jakoby se v Karlovi svářil vztah ke dvou ženám: k jedné, jíž byl přitahován a z níž by rád učinil svou milenkou, a k druhé, jež ho vítala válečkem na nudle, tudíž jí raději ustoupil. Moudrost údajně radši ustoupí hlouposti, jenomže zapomíná, že jí tím dobrovolně předává vládu a moc; možná mohla být moudrost někdy trošku nemoudrá a neustupovat. A tak se stalo, že jsem byl v etice vzděláván pouze prostřednictvím ucha, což je pro věci mravů a mravnosti asi ten nejhorší orgán.

Poté, co přestal pravidelně přednášet, prodělal Karel podivuhodný přerod. Probudily se v něm netušené schopnosti a talenty, které mu dovolily ochočit si různé počítačové programy a zpracovávat sazbu řady knížek. Předčí v tom mno-

ho mladších a čilejších spolupracovníků, nemluvě již vůbec o takových, kteří na počítači rozeznají, že v něm hučí větrák, a proto ho raději ani nezapínají. Zcela se tím vymknul pravidlu, že filosof mluví, aby nemusel nic dělat, a v tichosti překládal a sázel spoustu textů, které rozhodně nejsou neuzitečné. Jenom se mezitím zase zvrtil svět a jisté věci opět nejdu, tentokrát proto, že na ně nejsou peníze. Některé Karlovy překlady tak nevyšly, protože němečtí knižní kapitalisté vyžadovali příliš za autorská práva. Říci, že tím Karla nepotěšili, je slabé slovo. Oni ho tím přímo, řekněme, nazlobili. Protože není žádná estétská měkkota, nestýchal se dát to patřičně najevo. Při jednom katedrovém posezení z něj vyhrkla nelibost vůči těmto tržním mravům a obrátil se na mě s pokynem – až zase pojeděš do Německa, tak jim řekni, že to tam dělají špatně! Co se dá dělat; občas zajíždím do Německa a říkám jim, že to tam dělají špatně.

Epilog

Když vyhledáváme lidské chyby, bavíme se něčím, co je zadarmo. Možná proto jde o zábavu natolik rozšířenou; nic nás nestojí a navíc potěší. Neměli bychom jen zapomínat, jak rychle se sami můžeme stát bezcenným objektem zábavy pro někoho jiného, a nezapomeneme na to, nebudeme-li zapomínat na své vlastní chyby. Jen hlupáci jsou natolik troufalí, aby zapomínali na své chyby a bavili se chybami jiných. A co je troufalost hlupáka?

Některé lidi je zapotřebí připomínat již jen proto, že měli a mají široký rozhled, který je pro ně důležitější než široké lokty. Takových ubývá jak sněhu při jarním tání a nikoho nenapadne zařadit je do knihy ohrožených tvorů. Vědět co oni by chtěl každý, ale platit co oni se nechce nikomu. Nedělají žádné objevy, to ve filosofii ani dost dobře nejde, jenom obracejí naši pozornost k tomu, vůči čemu jsme dosud byli slepí. K tomu není potřeba nalévat druhého věděním, stačí ho přimět k tomu, aby se naučil dívat. Ti tři, o kterých jsem mluvil, nás učili rozpoznávat, co bychom měli vidět a jak dosáhnout toho, že to uvidíme. To není zrovna skromný nárok – kdo ho nepochopí, zůstane informačním panicem nadosmrti. Na druhou stranu to ale není ani nárok tak úplně nevinný – kdo ho pochopil, nestane se v životě spokojeným bankéřem, tunelářem, páteří ekonomického růstu, ba ani průměrným rentiérem. Bude chtít splatit, co dostal. A nejhůř by splácel svým učitelům ten, kdo by napořád zůstal žákem.